Plody sváru. Obraz osmanskej prítomnosti
(Reflexie k výstavnému projektu)

Plody sváru. Obraz osmanskej prítomnosti / Fruits of Discord. Portraying the Ottoman Presence.
Katalóg výstavy. Eds.: Jana Švantnerová – Denis Haberland. Bratislava: SNG, 2024, 134 s. ilustrované.
ISBN 978-80-8059-287-5
Trvanie výstavy: 6. 12. 2024 – 18. 5. 2025
Kurátori: Jana Švantnerová, Martin Čičo a Denis Haberland

Výstavný projekt *Plody sváru: Obraz osmanskej prítomnosti*, ktorý v spolupráci s viacerými odborníkmi pripravila Slovenská národná galéria, patrí bezpochyby k najambicióznejším za posledné roky. V rámci šesťročného interdisciplinárneho výskumu okrem iného podrobnejšie zmapoval aj zbierkové fondy domácich inštitúcií a predstavil viacero diel a artefaktov, s ktorými sa slovenské publikum za bežných okolností stretáva len zriedka. Zároveň je možné ho zaradiť do širšieho európskeho kontextu galerijných a muzeálnych projektov, ktoré sa v poslednom období venujú téme osmanskej prítomnosti a jej kultúrnym a sociálnym dôsledkom v strednej a juhovýchodnej Európe. K problematike osmanskej prítomnosti v Uhorskom kráľovstve jestvuje početná zahraničná historická i umeleckohistorická literatúra, menej už domáca, čo reflektuje aj katalóg výstavy.[1] Výstava si získala výrazný ohlas v našom mediálnom prostredí, čo naznačuje, že téma a záujem o osmansko-uhorské vzťahy rezonujú nielen v odbornej, ale aj v širšej verejnosti.[2] K atraktivite výstavy nepochybne prispelo aj jej vhodné načasovanie krátko pred jubilejným 500. výročím bitky pri Moháči.

Z pohľadu historika je dejinný rámec výstavy mimoriadne podnetný, obdobie od roku 1526 až do konca 17. storočia patrí medzi kľúčové epochy našich dejín. Porážka uhorského vojska pri Moháči najlepšou armádou vtedajšieho sveta otvorila Osmanskej

[1] Vzhľadom na rozsiahlu bibliografiu k danej problematike, ktorú na tomto mieste nie je možné uviesť a ani to nie je zámerom tejto reflexie, spomeniem len niektorých autorov. V systematickom spracovaní témy osmanskej prítomnosti na území Uhorského kráľovstva dominuje maďarská historiografia, zo starších napr. práce Gézu Fehéra; z novších práce Pála Fodora, Gábora Ágostona, Gézu Pálffyho, Jánosa Szabó a ďalších. Z rakúskeho prostredia sú to najmä kritické edície prameňov z Rakúskeho štátneho archívu (fond Turcica) Ernsta D. Petritscha, Sándora Pappa, či Gisely Procházka-Eisl a Claudie Römer. V domácej historiografii sa osmanskej problematike venovali najmä staršie práce Vojtecha Kopčana a Kláry Krajčovičovej, Vojtecha Dangla, edícia prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov Jána Lukačku, Viliama Čičaja a Petra Kónyu (hl. editor Pavel Dvořák); z posledného obdobia sú to napr. práce Štefana Szalmu a Heleny Gahérovej (Markuskovej), edícia prameňov k vojenským dejinám Slovenska Vladimíra Segeša a Boženy Šeďovej, práce Pavla Maliniaka a Imricha Nagy, či najnovšie edície naratívnych prameňov k moháčskym udalostiam Vladimíra Segeša a Ivana Mrvu.

[2] K ohlasom v tlači pozri napr.: PAVLÍKOVÁ, M.: Kurátor výstavy o Osmanoch Martin Čičo: Nepriateľov na bojisku zmierovala sila umenia. In: *Štandard* (29. 3. 2025). Dostupné online: https://standard.sk/907965/kurator-vystavy-o-osmanoch-martin-cico-nepriatelov-na-bojisku-zmierovala-sila-umenia; RUSINA, I.: Blíži sa 500. výročie bitky pri Moháči: SNG prináša pohľad na tureckú okupáciu v obrazoch. In: *Pravda* (05. 05. 2025). Dostupné online: https://kultura.pravda.sk/galeria/clanok/750324-blizi-sa-500-vyrocie-bitky-pri-mohaci-sng-prinasa-pohlad-na-turecku-okupaciu-v-obrazoch/; ČOBEJOVÁ, E.: O výstave v SNG s názvom Plody sváru Užitočná výstava, ale niečo tu mierne vyrušuje. In: *Postoj* (26. 1. 2025). Dostupné online: https://www.postoj.sk/169383/uzitocna-vystava-ale-nieco-tu-mierne-vyrusuje; Fotodokumentácia: Plody sváru – Obraz osmanskej prítomnosti. Svet medzi dvoma kultúrami. Foto: Nora Sapárová. In: *Archinfo* (28. 07. 2025). Dostupné online: https://www.archinfo.sk/diela/interier/plody-svaru-obraz-osmanskej-pritomnosti.html

ríši pod vedením Sulejmana I. cestu k obsadeniu centrálnej časti krajiny a radikálne zmenila nielen geopolitickú ale i kultúrnu a spoločenskú mapu strednej Európy. Bitka trvala presne hodinu a pol, napísal vo svojom diele o udalostiach z 29. augusta 1526, ktoré ukončili existenciu stredovekého Uhorského kráľovstva, ich očitý svedok Štefan Brodarič. No bol to práve nástupnícky konflikt medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským o uhorskú korunu, ktorý viedol k ďalšiemu deleniu krajiny a Zápoľského vmanévroval do spojenectva so sultánom. Práve tu začína kapitola osmansko-uhorských vzťahov, ktorá potvrdila osmanskú prítomnosť v krajine a dala jej legitimizačný rámec na ďalších 150 rokov. Jedna vec bolo totiž vojenské víťazstvo v bitke, aj keď rozhodujúcej, druhá dlhodobé obsadenie a ovládnutie častí územia Uhorského kráľovstva, ktoré bolo potrebné „vyriešiť" aj inou, ako len vojenskou cestou. Akt legitimizácie sa udial takmer presne na výročie moháčskej bitky. V auguste 1529 uzavrel Ján Zápoľský so Sulejmanom I. vazalskú zmluvu, ktorá ho zaväzovala platiť tribút výmenou za spojenectvo a vojenskú podporu. Takýto krok bol dovtedy bezprecedentný – katolícky panovník pobozkal ruku a uznal nadradenosť moslimského vládcu. Osmanské kroniky Zápoľského zobrazujú ako legitímneho panovníka, ktorý sa obrátil na sultána o pomoc proti uzurpátorovi uhorského trónu, Ferdinandovi Habsburskému. Súčasne prezentujú obraz Sulejmana ako „udeľovateľa korún panovníkom sveta", čím legitimizujú jeho moc v širšom imperiálnom kontexte, najmä v súperení s cisárom Karolom V. Habsburským. Tieto udalosti našli svoju vizuálnu podobu v súbore osmanských miniatúr z druhej polovice 16. storočia. Ako súčasť reprezentácie a obrazu sultána Sulejmana sa v nich objavuje jedinečný obraz kresťanskej kráľovskej rodiny – Jána Zápoľského, Izabely Jagelovskej a ich syna Jána Žigmunda – ktorý nemá v našom priestore paralelu. Zápoľský obhajoval svoje spojenectvo aj pred pápežom, bol pevne presvedčený, že bojoval za obranu kresťanstva, pretože územia, ktoré mal vo svojej moci, boli a zostali kresťanské.

V priebehu nasledujúcich desaťročí prebiehala ďalšia etapa diferenciácie medzi tromi časťami Uhorska: katolíckym Kráľovským Uhorskom pod vládou Habsburgovcov, moslimským Budínskym pašalikom pod vládou Osmanov a konfesionálne experimentálnym, čiastočne autonómnym Sedmohradskom. Tento „trojdielny" rámec predstavuje jeden z hlavných kľúčov k pochopeniu historického kontextu výstavy. Nešlo pritom len o rozdelenie územia, ale o vznik priestoru hraničnosti a prechodnosti – územia, na ktorom sa stretávali armády, konfesie, kultúrne vplyvy, jazyky, právne tradície aj rôzne reprezentácie moci. Po dobytí Budína Osmanmi v roku 1541 sa hranica konfliktu neposunula len na mape, ale prenikla aj do každodenného života. Územie dnešného Slovenska, ktoré tvorilo jadro Kráľovského Uhorska, sa postupne stalo hraničným pásmom medzi dvoma mocenskými blokmi.

Mestá ako Bratislava, Trnava či Košice, rovnako ako banské mestá stredného a východného Slovenska, nadobudli nový význam ako hospodárske, administratívne a vojenské centrá habsburskej časti krajiny. Bratislava sa stala korunovačným mestom uhorských kráľov, Trnava sídlom ostrihomského arcibiskupa a významným cirkevným a intelektuálnym centrom. Boli to priestory, kde sa pretínali záujmy dvora, šľachty, konfesionálnych skupín aj vojenských stratégií. Umelecké diela vznikajúce v tomto prostredí boli súčasťou mechanizmov, prostredníctvom ktorých sa nová politická realita legitimizovala a stabilizovala. Výstava ukazuje, že ranonovoveké umenie v Uhorsku nevznikalo napriek kríze, ale priamo v jej vnútri. Portréty aristokracie, náboženské objednávky, mestské reprezentácie či pamäťové monumenty neboli v čase neistoty estetickým luxusom, ale nástrojmi, pomocou ktorých spoločnosť usporadúvala svoj svet. Obrazy pomáhali potvrdiť pôvod, vieru, vernosť, stavovské postavenie aj nárok na politickú autoritu. Vystavené diela možno zároveň čítať aj ako svedectvo o tom, že dejiny 16. a 17. storočia neboli iba dejinami bojov s Osmanmi. Protiosmanský konflikt síce vytváral navonok rámec jednoty krajiny, no v jej vnútri prebiehali ďalšie, nemenej významné zápasy: medzi panovníkom a sedmohradskými stavmi, medzi katolíkmi a protestantmi, medzi centrom a perifériou či medzi aristokratickou autonómiou a dynastickým centralizmom.

Už od druhej štvrtiny 16. storočia sa Uhorsko stalo priestorom intenzívneho šírenia reformácie. Luteránstvo, kalvinizmus a ďalšie reformačné prúdy našli silnú odozvu najmä medzi mestským obyvateľstvom a časťou šľachty. Následná protireformácia a rekatolizácia, spojená s príchodom jezuitov, opäť

menila konfesionálnu mapu krajiny a spolu s ňou aj vizuálnu kultúru. Historik tieto procesy vníma predovšetkým ako materiálny prejav zápasu o autoritu – o to, kto smie kázať, kto má právo vlastniť chrám a kto určuje podobu verejného rituálu. Napokon, prvým symbolom, ktorým sa osmanská prítomnosť na práve dobytom území legitimizovala, bolo odstránenie kresťanských krížov z kostolov a na ich mieste vztýčenie polmesiaca. V tomto kontexte sú pozoruhodné artefakty cirkevného pôvodu, uložené v zbierkach slovenských inštitúcií. Dokumentujú kultúrny transfer, ktorý zaevidovali už dobové vizitačné protokoly daných farností. Ide najmä o sekundárne použitie textílií, ako napr. pri kazule z Rudna, liturgickom odeve rímskokatolíckeho kňaza pôvodom z osmanského kaftanu (SNM – Etnografické múzeum v Martine), alebo oltárnej prikrývke zo Štítnika, ktorá bola pôvodne prikrývkou na turban, či prikrývke označenej ako „turecký koberec“ rovnako zo Štítnika (Cirkevný zbor ECAV). Do už zložitých jestvujúcich konfesionálnych reálií tak vstupovali ďalšie vrstvy, ktoré vo svojej podstate mali často aj prozaické pozadie. Poukazujú na pragmatické i estetické aspekty dobovej materiálnej kultúry, zjednodušene povedané – pekné a kvalitné látky či predmety sa neničia, hoci aj pochádzajú od nepriateľa.

Osobitnú úlohu v konfesionálnom vývoji Uhorska zohralo územie Sedmohradska. Hoci syn Jána Zápoľského, Ján Žigmund, nikdy nebol korunovaný za uhorského kráľa, jeho vláda predstavovala významný posun v politickej organizácii krajiny. Manévrovaním medzi Osmanmi a Habsburgovcami sa mu podarilo udržať relatívnu stabilitu územia. Sedmohradsko síce bolo formálne osmanským vazalom, no zachovalo si značnú mieru autonómie, vlastnú vnútornú správu aj kultúru ovplyvnenú uhorskými tradíciami a európskymi reformnými prúdmi. Ján Žigmund bol zároveň jedným z prvých panovníkov v Európe, ktorý oficiálne uznal princíp náboženskej tolerancie. Edikt z Turdy z roku 1568 zaručoval slobodu vierovyznania pre katolíkov, luteránov, kalvínov aj unitárov a vytvoril zo Sedmohradska špecifický model multikonfesionálnej spoločnosti v období náboženských vojen. Od začiatku 17. storočia sa však toto územie zároveň premenilo na centrum protihabsburského odporu. Povstania sedmohradských stavov boli dôsledkom viacerých krízových faktorov – náboženského napätia, zásahov do stavovských práv i rozsiahlej vojenskej devastácie.

Obr. 1: Počiatky legitimizácie uhorsko-osmanských vzťahov v roku 1529 – sultán Sulejman prijíma uhorskú kráľovskú korunu, vpravo sedí uhorský kráľ Ján Zápoľský. Miniatúra je súčasťou Süleymannâme, MS Hazine 1517, fol. 309a (Múzeum Topkapi). Foto (repro): FEHÉR, G.: Türkische Miniaturen. Aus den Chroniken der ungarischen Feldzüge. Budapest 1979, tabuľa XVII.

Uhorská šľachta tak nevystupovala iba ako „obranca kresťanstva“, ale aj ako aktívny odporca vlastného panovníka. S rastúcou centralizáciou a absolutistickými snahami dvora sa časť elít čoraz výraznejšie profilovala v opozícii voči nemu. Tieto konflikty zároveň zapadali do širšieho európskeho kontextu – stretu medzi habsburským katolíckym univerzalizmom a protestantsko-stavovským partikularizmom. Boli tiež úzko prepojené s veľkými vojenskými konfliktmi doby, najmä s pätnásťročnou vojnou (1593 – 1606) a tridsaťročnou vojnou (1618 – 1648), v ktorých uhorskí povstalci vystupovali ako spojenci Osman-

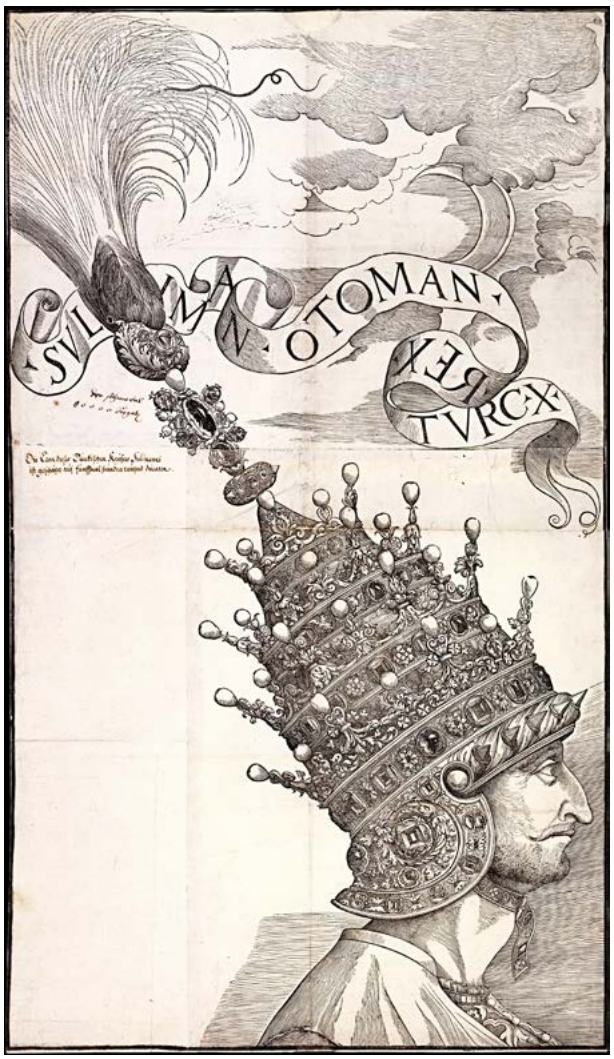

Obr. 2: Sultán Sulejman s imperiálnou korunou – tzv. „benátskou prilbou". Anonymný umelec (Taliansko/Benátky), okolo 1540 – 1550. Foto: The Metropolitan Museum of Art, New York. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/338723. Licencia: Public domain.

skej ríše alebo ako súčasť protihabsburských koalícií v strednej a západnej Európe.

Práve v tomto prostredí sa v priebehu 16. storočia výrazne rozšíril osobitý fenomén, ktorý dosiahol svoj vrchol v 17. storočí. Išlo o tzv. osmanizáciu odievania, ale aj celkového vzhľadu príslušníkov vysokej šľachty, ako dokumentuje napr. Portrét Františka Ilešháziho v osmanskom odeve, ktorý v roku 1663 padol v bitke pri Štúrove/Parkáni (zo zbierok Trenčianskeho múzea v Trenčíne). Keď sa v roku 1528 pripravovalo stretnutie Zápoľského so sultánom, jeho kľúčový diplomat Hieronym Laski sa na túto „tureckú" misiu dôkladne pripravil. Podľa dobových svedectiev bol „totus in Turcum mutatus" – teda úplne premenený na Turka, hoci vo svojom vnútri zostal, ako pozorovatelia uvádzali, verný kresťan. V roku 1566, krátko pred bitkou pri Sihoti (Szigetvár), Ján Žigmund prišiel vzdať hold Sulejmanovi a „v súlade so sultánovým milostivým zvykom dostal (…) sedlo zdobené drahými kameňmi a dokonalého, ušľachtilého koňa s rovnako bohato zdobeným postrojom ako aj zlatou šabľou. Bol obdarovaný zlatom vyšívanými rúchami a ťažkými kaftanmi, šľachtici, ktorí s ním prišli, tiež dostali bohaté rúcha a všetci, ktorí ho sprevádzali, každej hodnosti a postavenia, dostali primerané kaftany, ktorých boli hodní."[3] Boli to teda najmä diplomatické misie, ceremoniálne dary či vojnová korisť, ktoré stáli za šírením a transferom či už módy alebo iných artefaktov do nášho prostredia. Mohli nimi byť napríklad aj osmanské reflexné kompozitné luky, vysoko cenené a obľúbené zbrane, pochádzajúce z majetku šľachtických rodov (dnes v zbierkach Múzea mesta Bratislavy, SNM – Spišského múzea a SNM – Múzea Červený Kameň.) V prostredí Sedmohradska plnila táto móda aj významnú symbolickú funkciu – predstavovala formu protestu a vedomého dištancovania sa od západného dvora Habsburgovcov, najmä od konca 16. storočia. Preto sa stala obzvlášť populárnou medzi sedmohradskými kniežatami v období protihabsburských povstaní. Pre niektorých mala táto forma odievania aj čisto praktický význam – pomáhala im napríklad prežiť v situáciách, keď takto zaodení prechádzali cez nepriateľské územia.

Ak výstavu čítame pozorne, umožní pochopiť, že dejiny Uhorska medzi Moháčom 1526 a Viedňou 1683 neboli lineárnym príbehom obrany voči Osmanom, ale zložitým príbehom vnútorne rozpornej a rozdelenej krajiny. Krajina mohla byť súčasne proti osmanskej expanzii aj proti habsburskému centralizmu. Rovnako ukazuje, aké nejednoznačné bolo chápanie pojmu „vernosť" – vernosť kraji-

[3] KUCHARSKÁ, V.: *Imago regis: Ján Zápoľský a jeho doba v pamäti 16. storočia*. Bratislava 2025, s. 259.

ne, stavovským slobodám a panovníkovi sa mohli rozchádzať. Rok 1683 a slávne víťazstvo Jána III. Sobieskeho pri Viedni býva často interpretovaný ako veľký civilizačný obrat, ktorý viedol k postupnému a definitívnemu vytlačeniu Osmanov z veľkej časti Uhorska a napokon k (znovu)dobytiu Budína v roku 1686. Dejiny a bitky sa však neodohrávali len na bojiskách pri Moháči, Vozokanoch alebo pri Viedni; odohrávali sa aj v kostoloch, v mestských radniciach, v šľachtických sídlach, v reprezentácii rodovej pamäti, v obrazoch, ktoré mali zabezpečiť ideovú kontinuitu tam, kde politická kontinuita bola narušená alebo chýbala. Výstava v tomto smere presvedčivo ukázala svet elít, tých, ktorí po sebe zanechali exkluzívne vizuálne či materiálne artefakty; menej alebo vôbec však svet tých, ktorých stopy nachádzame skôr v archívnych prameňoch.

Výstava zároveň kládla na laického návštevníka pomerne vysoké nároky. Jej sila spočívala v rozsahu materiálu a kvalite interdisciplinárneho výskumu, menej presvedčivá bola miestami jeho prezentácia. Návštevníkovi ponúkla množstvo cenných vizuálnych a materiálnych dokladov, no interpretáciu vo viacerých prípadoch ponechala na ňom samom. To, čo je pre odborníka podnetnou materiálovou základňou, mohlo pre širšie publikum pôsobiť ako náročný, miestami až neprehľadný súbor exponátov (najmä pomerne veľké množstvo grafík). S tým súvisela aj čiastočná absencia výraznejšej naratívnej línie, ktorá by jednotlivé časti expozície (sály) zreteľnejšie prepájala, vzájomné vzťahy artefaktov či vizuálnych dokumentov neboli vždy jednoznačne artikulované. Sprievodné texty boli miestami jazykovo náročné, použitá terminológia predpokladala určitú mieru historických alebo kunsthistorických znalostí. Expozícia sa sústredila najmä na vizuálne reprezentácie, menej priestoru dostali konkrétne ľudské príbehy, ktoré mohli sprostredkovať historickú skúsenosť prístupnejším spôsobom. Práve identifikácia s jednotlivcom alebo konkrétnym osudom často predstavuje pre laického návštevníka vstupnú bránu k pochopeniu širších historických procesov. Zaujímavým bol napríklad interaktívny panel venovaný ceste českého šľachtica Heřmana Černína do Konštantínopolu, ktorý ponúkol pohľad na diplomatické kontakty medzi habsburským a osmanským svetom. Podobný prístup mohol byť rozvinutý aj prostredníctvom iných autentických svedectiev pôvodom priamo z územia dnešného Slovenska, napríklad cestovného denníka banskoštiavnického mešťana Pavla Rubigala z jeho cesty do Konštantínopolu. Jedným z najsilnejších momentov expozície bol monumentálny výjav z pohrebnej procesie štyroch bratov Esterháziovcov v Trnave, ktorí padli v bitke pri Vozokanoch. Dielo, ktoré sa podarilo získať zo súkromnej zbierky Esterháziovcov, pripomína osobnú cenu jedného rodu za víťazstvo v bitke.

Zvlášť treba vyzdvihnúť komentované prehliadky kurátorskej dvojice Martina Čiča a Denisa Haberlanda. Ich výklad bol nielen pútavý, ale aj mimoriadne podnetný – dokázali návštevníkom zrozumiteľne sprostredkovať širšie kontextuálne súvislosti, odhaliť menej viditeľné významové vrstvy a priblížiť aj samotné pozadie pôvodu vystavených diel. Práve tu ale i pri ďalších sprievodných podujatiach a tematických prednáškach sa naplno ukázal skutočný potenciál výstavy. Výstava tak nepôsobila len ako statická prezentácia, ale ako živý a dynamický dialóg medzi kurátormi, dielami, témami a návštevníkmi.

Otázkou nie je, či je Plody sváru kvalitnou výstavou — bezpochyby je. Otázkou je, aký typ skúsenosti chcela návštevníkovi ponúknuť. Je to projekt, ktorý si vyžaduje čas, trpezlivosť a ochotu čítať obrazy pozorne. Neponúka jednoduché emócie ani jednoznačné posolstvá, vytvára priestor na premýšľanie o tom, ako sa dejiny zapisujú do vizuálnej a materiálnej kultúry a ako tieto diela formujú naše predstavy o minulosti. Pripomína, že dejiny raného novoveku nemožno redukovať na príbeh nástupu ranonovoveké ho štátu ani na jednoduchý duel Habsburgovcov ako obrancov kresťanstva a pohanských Osmanov. Je to obraz dejín krajiny, ktorá bola rozdelená, ale kultúrne produktívna; vystavená cudzej moci, ale zároveň formovaná vlastnými vnútornými konfliktmi. Svár tu nie je len deštruktívny – je aj tvorivý, pretože z neho vyrastajú nové identity, pamäťové formy a vizuálne jazyky. Výstava zároveň návštevníkovi ukázala, že obraz je špecifický historický prameň – nie preto, že by zobrazoval realitu „tak, ako bola“, ale preto, že odhaľuje, ako sa sama doba chcela vidieť, legitimizovať a pamätať.

Plody sváru môžu byť prvým krokom – výskumným, interdisciplinárnym a systematickým, ktorý otvára priestor pre nové otázky a interpretácie obdobia osmansko-uhorských vzťahov na našom území. Druhým krokom by mohol byť projekt

širšieho stredoeurópskeho významu, nadväzujúci aj tematicky a realizovaný v spolupráci viacerých vedeckých a kultúrnych inštitúcií. Jedinečná možnosť na prípravu takéhoto reprezentatívne koncipovaného projektu sa ponúka pri príležitosti 500. výročia ustanovenia Bratislavy za hlavné mesto Uhorského kráľovstva v roku 1536. Práve vtedy sa mesto, dovtedy regionálne centrum na západnom okraji krajiny, stalo politickým a administratívnym jadrom Kráľovského Uhorska. Od roku 1563 sa zároveň stalo miestom korunovácií uhorských kráľov a kráľovien z dynastie Habsburgovcov, ktoré tu prebiehali počas nasledujúcich takmer troch storočí. Paradoxne, nič z tejto kapitoly dejín by sa pravdepodobne neodohralo, keby uhorské vojsko pri Moháči roku 1526 nad Osmanmi zvíťazilo. Katastrofálna porážka otvorila cestu k tomu, aby sa dnešná Bratislava stala centrom politického života a zažila svoju najslávnejšiu epochu. Podarí sa v nasledujúcom desaťročí potenciál týchto udalostí využiť? Najbližšie roky ukážu, či dokážeme historické konflikty premeniť na plody spolupráce – vedeckej, kultúrnej aj spoločenskej.

Veronika Kucharská
Centrum vied o umení SAV, v. v. i.
org. zložka Ústav dejín umenia
e-mail: veronika.kucharska@savba.sk